

1920-1930'lu Yıllarda Kırgızistan'da Sovyet Reprssiya Siyasetinin Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Impact of Soviet Repression Policy on Children in between 1920 and 1930 in Kyrgyzstan

Yrd. Doç. Dr. Zuhra ALTIMIŞOVA*

Özet

Sovyet rejimi 1917'de kurulduktan hemen sonra baskı tedbirlerini uygulamaya başlamıştır. Reprssiya siyaseti Sovyet hükümetinin kuruluşundan 1950'lere kadar devam etmiştir. 1937-1938 yılları reprssiya siyasetinin en yüksek seviyeye ulaştığı bir dönem olarak bilinmektedir. Baskı, hükümet görevlilerini, asker görevlilerini ve memurları, teknik elemanları, aydınları olduğu kadar bazı milli toplulukları, işçiler ve köylüleri gibi sıradan insanları da hedef almıştır. SSCB'nin bir parçası olan Kırgız toplumu da Stalinci baskı siyasetinden etkilenmiştir. Tutuklanan kişilerin aile üyeleri doğrudan veya dolaylı olarak siyasi şiddetten etkilenmişlerdir. "Halk düşmanlarının" çocuklarına yönelik ayırımçılık ve kısıtlamalar uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Sovyet döneminde Kırgızistan'da böyle aile tecrübe örnekleri ve akrabaların acı çekmesi ile ilgili durumlar bir hayli çoktur. Makalede 1920-1930'lu yıllarda Sovyet baskı siyasetinin icraası ve onun baskısına maruz kalan aile çocuklarının hayatına olumsuz etkileri Kırgızistan örneğinde ele alınacaktır. Bu bağlamda konu, arşiv belgeleri, bilimsel eserler ve sözlü bilgiler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *Sovyet dönemi, Reprssiya, Kırgızistan, aile, çocuklar*

Abstract

Soviet regime began to apply repressive measures as soon as seizing power in 1917. Purges continued from establishment of Soviet government into the 1950s, and 1937-38 years are known as the peak wave of repression policy. Repression targeted government officials, military and civil servants, technical employees, intelligentsia as well as ordinary people like some national groups, workers and peasants. As part of the USSR, Kyrgyz society had also been influenced from Stalinist repression policy. Family members of arrested people had been affected directly or indirectly by the political violence. Discrimination and restrictions against children of "enemies of people" had continued for many years. There are many cases of such family experiences and suffering of relatives in Kyrgyzstan during Soviet period. This article deals with implementation of Soviet repression policy in 1920-30s and it's negative consequences to children of repressed families and their life in case of Kyrgyzstan. The problem will be evaluated in the light of archival documents, scientific works and oral testimonies.

Keywords: *The Soviet period, Repression, Kyrgyzstan, family, children*

---

*Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bişkek/Kırgızistan, zuhra-altymyshova@gmail.com

Yakın bir dönem olan Sovyet tarihinin kara sayfalarından birisi şüphesiz *repressiya*¹ hareketidir. SSCB'de hapis, sürgün, vatandaşlıktan mahrum etmek, zorla çalıştırma, ölüm cezasına çarptırma gibi zorlayıcı önlemler yoluyla siyasi repressiyalar uygulanmıştır. Sovyetler Birliği'nde repressiya dendiği zaman genellikle 1937-1938 dönemi anlaşılır. "Büyük Terör" olarak adlandırılan 1937-1938 yıllarda repressiya hareketinin tüm devlet çapında acımasız bir şekilde doruk noktasına ulaştığı tartışılmaz, ama bununla beraber bu baskı siyasetinin daha Sovyet yönetiminin kurulduğu ilk günden itibaren gerçekleştirilmeye başladığı belirtilmelidir. Yani SSCB'de hem 1937-1938 öncesi, hem 1937-1938 sonrası repressiya uygulamaları kullanılarak 1954'e kadar devam etmiştir. Ekim İhtilalinden hemen sonra İç Savaş (1917-1923) dönemindeki uygulamalar, köyleri kolhozlaştırma sırasında *kulakları* (zengin köylüleri) sınıf olarak ortadan kaldırmak,² 1932-1933 yıllarında görülen açlık, 1930-1950 yılları arasında milli toplulukların sürgün edilmesi SSCB'de gerçekleştirilmiş repressiya türlerine örnek olarak gösterilebilir.

Sovyet devleti tarafından uygulanan baskı siyasetinin özellikle J. Stalin'in yönetiminde bulunduğu dönemde şiddetli bir hal aldığı bilinmektedir. Tüm SSCB'de yürütülen ve Sovyet Kırgızistan'ını da kapsayan, refah seviyesi yüksek çiftliklere, üst düzey yönetici ve aydın kesime sıradan işçilere yönelik çeşitli baskı uygulamalarından binlerce kişi zarar görmüş ve bu durum ailelerin hayatında olumsuz izler bırakmıştır. Böyle bir siyaset doğrudan doğruya veya dolaylı da olsa baskıya uğrayan ailelerin çocuklarını etkilemiştir.

1920-1930 yılları arasında Sovyet yönetimi kolhozlaştırma temelinde zengin kesimi sınıf olarak ortadan kaldırma siyaseti kapsamında varlıklı ailelerin tüm malvarlıklarına el koyup onları SSCB'nin farklı cumhuriyetlerine sürgün faaliyetini gerçekleştirmiştir. Bu tür baskı metotlarıyla Kırgızistan'dan birçok kişi aileleriyle birlikte SSCB'nin uzak bölgelerine zorla sürgün edilmişlerdir. 1937-1938 yıllarında ise üst ve alt devlet makamlarında çalışan yönetici ve aydın kimseler repressiyaya maruz kalarak, hapse atılmışlar, büyük bir kısmı hayatlarını kaybetmişlerdir.

Makalede Kırgızistan örneğinde 1920-1930'lu yıllarda Sovyet baskı siyasetinin icrası ve baskıya maruz kalan aile çocuklarının hayatına etkisi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda konu, bilimsel eserler, arşiv belgeleri ve ayrıca 1927-1932 yılları arasında çocuk iken ailesi ile beraber sürgüne gidip gelen yaşlı kimselerden ve 1937-1938'de babası repressiya kurbanı olanlardan toplanan sözlü bilgiler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Repressiya Hareketi ve Kırgızistan'da İcraası

1920'li ve 1930'lu yıllar Sovyetler Birliği'nde sanayileşme, halk eğitimi, sağlık ve kültür alanlarında köklü değişiklikler gibi olumlu gelişmeler görülmesine rağmen totaliter rejimin gittikçe güçlendiği ve bunun sonucunda repressiyanın geniş bir çapta yaygınlaştığı bir dönem olarak bilinmektedir. Repressiya hareketine zemin hazırlayan tarihi temel sebepler nelerdi?

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında sosyalist kuruluşu korumak açısından "burjuva sınıfını yok etme" zarurieti ortaya çıkmıştı. Rusya'nın merkezi bölgelerinde İç Savaş döneminde

¹ "*Repressiya*" kelimesinin asıl manası Latince'den bastırma, zulüm demektir, devlet makamları tarafından uygulanan cezalandırıcı eylem, ceza anlamındadır.

² Kulakları sınıf olarak ortadan kaldırmak: varlıklı köylülerin (yani kulakın) toprağı, üretim araçları, üretim kaynakları gibi bütün mülkünü zorla elinden alıp, onları ülkenin farklı bölgelerine sürgün etmek manasındadır.

Sovyetlere karşı savaşıyan Beyaz Ordu'da³ görev alanlar, din adamları, Rus Çarlığı zamanında devlet memurları, Rus asilleri rejim düşmanları olarak görülmüşlerdir.

Toplumda çoğulcu bakış açısının olmaması ve tek partili yönetim sistemi de baskı siyasetinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tek partili sistem ortamında tüm idareyi eline toplayan Komünist Parti tarafından çoğunlukla güç kullanılmış, muhalefete, başka bir şekilde düşünmeye müsaade edilmemiştir. Hatta 1918'lerden itibaren Komünist Parti üyelerini "temizleme" (üyelikten çıkarma) operasyonları devamlı gerçekleştirilmiştir. 1933'ten 1938'e kadar Komünist Partiye üye olanların sayısı yüzde 40'a, yani 3.5 milyondan 1.9 milyona düşmüştür [Kuromiya 2013: 16]. Kırgızistan'da 1937'ye kadar Komünist Parti üyeleri 4 defa temizlenmiştir. Kırgızistan'ın yerli parti komiteleri kendi başına inisiyatif alma hakkından yoksundu ve merkezin talimatları olduğu gibi yerine getirmiştir.

1920'li yılların sonu-1930'lu yılların yarısında SSCB'de başka devletlerle savaş olasılığı ihtimali de ülkedeki "*iç düşmanları*" yok etme gerekçesini ortaya çıkarmıştır. SSCB yönetiminde J. Stalin'in başında bulunduğu 1928-1932 yılları arasında hızlı sanayileşme ve tarımı kolhozlaştırma faaliyetleri reprssiya kampanyaları ile beraber yürütülmüştür. Resmi olarak kulaklara karşı gerçekleştirilen kolhozlaştırma hareketi aslında köylerin geleneksel köy liderliğinin tahrip edilmesine neden olmuştur. 1930 ve 1931 yıllarında SSCB çapında yaklaşık 30 000 hane reisi idam edilmiştir ve 2 milyona yakın insan mülk kamulaştırmasına tabi tutularak Sovyetler Birliği'nin kuzey ve uzak doğusuna sürgüne gönderilmiştir. Bütün aileler sürgün edilmişlerdir, bu köylü dalgasının yaklaşık üçte biri (1/3) çocuklardan oluşuyordu [Hoffman 2008: 3-4].

1929 yılının sonunda topyekun kolhozlaştırmaya geçilmesiyle *kulaklara* (zengin köylülere) karşı reprssiya yani "kulakları sınıf olarak ortadan kaldırma" siyaseti uygulanmaya başlamıştır. Varlıklı köylüleri diğer Sovyet cumhuriyetlerine sürgün yöntemi çerçevesinde Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırlarından *bay-manapları*⁴ toplu halde Rusya, Ukrayna gibi uzak yerlere sürgün eylemi 1927-1932 yılları arasında dört defa gerçekleştirilmiştir. 1927 yılında Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinden *bay* ve *manap* olan 21 kişi, Rusya'ya Moskova yakınına nakledilmiştir, [KC SB MDA 97:122-123 ve KC MDA 39: 105, 238]. 1929'da Kırgız Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti'nden 44 kişi aileleriyle birlikte topluca Rusya'nın Orenburg şehrine sürülmüştür [OBDA192: 309-312]. 1931'de Kırgızistan'da kulak olarak suçlanan 700 çiftlik, 1932'de 500 çiftlik Ukrayna'ya sürgün edilmiştir [KC SB MDA 363: 71-72]. Ukrayna'da Nikolayev bölgesinin Skadovsk ilçesine bağlı Çalbası köyüne (şimdiki Kherson Bölgesi, Tsyüripinsk İlçesi, Vinogradov köyü) yerleştirilmiştir. Sözlü bilgilerden saptadığımızı göre Ukrayna'da Çalbası köyünde yatılı çocuk yurdu açılmıştır ve Kırgız çocukları anne-babasının etkisinde kalmasın diye bu çocuk yurduna alınmışlardır. Kırgızistan dışına sürülenlere belli bir yıl sonra tekrar vatana dönme izni verilmiştir.

23 Şubat- 5 Mart 1937 tarihinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin genel toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda sınıf mücadelesinin gerginleştiği yönünde konuşma yapan J.Stalin Troçkistleri Sovyet devletinin baş düşmanı ilan etmiştir. Söz konusu

³ *Beyaz Ordu*- İç Savaş yıllarında (1917-1923) Kızıl Ordu'ya yani Sovyet yönetimine karşı savaşıyan taraf.

⁴ *Bay-Manap*. Bay, Kelimenin esas anlamı Kırgız Türkçesinde «zengin»dir. Kırgızistan'da 1917 Ekim İhtilali'ne kadar varlıklı sosyal tabakaya verilen addır. Manap ise, XVII. yüzyıldan Sovyet yönetimine kadar geçen süre içerisinde Kırgızistan'ın kuzeyinde sosyal ekonomik problemleri çözmeye, yargılama yetkisine sahip, halkı yöneten boy reislerinin unvanıdır. Bu iki kelime, Sovyet dönemindeki literatürde sınıf düşmanları olarak görülen zengin kesim anlamında *Bay-Manap* şeklinde birleşik olarak kullanılmıştır.

toplantının bitmesinden sonra tüm ülke çapında "Troçkistleri", "Zinovjevçileri", "Sağcıları" ve başkaları hemen tutuklamalar başlatılmıştır. Kırgızistan'da da bu eylemin icrasına geçilmiştir.

Şiddet ortamındaki devlet takibinden kimse kurtulamamış ve evrensel şüphe, Stalinist despotizmin ilkesi haline gelmiştir. 1930'lu yılların ikinci yarısında casuslara ve devlete zarar getirenlere karşı av başlamıştır. 1937 yaz ayında başlayıp 1938 sonbahara kadar devam eden *Büyük Terör* dönemindeki uygulamalar, toplumu korkutma ve rejimin tüm potansiyel düşmanlarını yok etme amacı gütmüştür. Üst düzey parti yöneticileri, Kızıl Ordu subayları, Sovyet aydınları, ekonomi alanında çalışanlar, sanayi ve maden ocaklarında çalışan teknik elemanlar, repressiyaya uğramışlardır. *Büyük Terör* uygulamaları; kolhoz başkanları, sanayi ve fabrika müdürleri, eğitim kurumları, kültür makamlarında görev alanlardan sıradan işçi, köylü, kolhozcu, küçük tüccarlarına kadar Sovyet toplumunun bütün tabakalarını içermiştir [Baberowski 2014: 229-243].

1930'lu yılların başına doğru Kırgızistan'da üst düzey devlet makamlarında çalışanlara karşı repressiya güçlenmeye başlamıştır. 1933 yılında Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) Devlet Planlama Komitesi Başkan Vekili Abdikerim Sıdkov hapsedilerek 10 sene sürgüne gönderilmiştir, aynı sene Kırgız Muhtar SSC Halk Komiserler Kurulu Başkanı Cusup Abdrahmanov görevinden azledilerek Komünist Parti üyeliğinden çıkartılmıştır.

1937 senesinde repressiyaya uğrayanlar iki kategoriye bölünmüştür. Birinci kategoridekilere Troyka tarafından kurşunlama, ikinci kategoridekilere 8-10 sene müddete çalışma kamplarına hapsedme kararı alınmıştır. Repressiya operasyonları Orta Asya'da 1937 senesinin 10 Ağustosundan başlayıp 4 ay içinde tamamlanması gerekiyordu. Repressiya uygulamaları sırasında *Troyka*⁵ adı verilen makam sürgün edilecek veya hapsedilecek kişilerin listesini oluşturmuş ve mahkûm edilenler hakkında son kararı çıkartmıştır.

1937-1938'de *Büyük Terör* yıllarında tüm SSCB çapında olduğu gibi Kırgızistan'da siyasi-devlet adamları, devlet memurları, milli aydınlar hapsedilmiştir. Onlar "Alaş-Orda karşı devrimci örgütün temsilcisi", devrim karşıtı milliyetçi "Sosyal-Turan" örgütünün üyesi, "yabancı ülkelerin casusları", "Pantürkçü", "Panislamist" "Troçkist" "eski kulaklar", "isyancı, faşist, terörcü haydut örgütlerinde kayıtlı sosyal yönden tehlikeli unsurlar", "antisovyet parti üyeleri" "eskiden Beyaz Ordu'da veya Basmacı saflarına katılanlar" gibi boş iftiralarla suçlanmışlardır. Kırgızistan'da A. Sıdkov, C. Abdrahmanov, İ. Aydarbekov, T. Aytmatov, B. İsakeev, A. Orozbekov, C. Saadayev, K. Tinistanov, H. Ceenbayev, O. Tinayev, B. Soltonoyev, E. Esenamanov, H. Şorukov vb. bir çok insanlar tutuklanıp "*halk düşmanı*" olarak suçsuz yere ölüme mahkum edilmişlerdir. 1937-1938'de repressiyaya uğrayan sanıkları sorguya çekmede onların itiraf ifadelerini almak için korkutma ve çeşitli dayanılmaz işkence yöntemleri kullanıldığı bilinmektedir.

Maalesef 1937-1938'de Sovyet Kırgızistan'ının siyasi, ekonomik ve kültürel kuruluşundaki önemli hedeflerin gerçekleştirilmesine ve bölgede Sovyet yönetimin pekiştirilmesine bizzat katkı sağlayan büyük çaptaki devlet adamları ve yetenekli aydınları kendileri kurduğu sistemin kurbanı olmuşlardır. 1991'de Bişkek yakınındaki Çon-Taş köyü civarında Kasım 1938'de öldürülen 137 kişinin naaşının topluca gömüldüğü yer bulunmuştur. Bu toplu mezar 1938 olayının canlı şahidi Bübüyra Kıdralıyeva'nın yardımıyla ve Bolot Abdrahmanov'un yönettiği ekibin titiz

⁵ *Troyka*-Troykalar dış bir yargı organı olarak cumhuriyetler ve vilayetler düzeyinde soruşturmaların hızlı bir şekilde ön incelenmesi için İç İşleri Halk Komiserliğinin (NKVD) emri ile Ekim 1929'da kurulmuştur. Temmuz 1937'den itibaren troykalara ölüm kararı hükmü çıkartmak yetkisi verilmiştir. Troyka üç kişiden oluşuyordu; başkan-NKVD'nin bölgesel idarecisi, üyeler- yerli savcı ve Komünist Parti'nin bölgesel veya cumhuriyet komitesinin birinci sekreteri.

çalışması sonucu ortaya çıkartılmıştır. 1991'de cesetler tekrar toprağa defnedilmiş, *Ata Beyit* yani Atalar Mezarı ismi verilmiştir.

Büyük Terör döneminde 1937-1938 yıllarında Kırgızistan'dan Ukrayna'ya sürülen Kırgızların içinden de 63 kişi tutuklanmış, onların 61'i ölüm cezasına mahkum edilmiş, ikisine 10 sene müddete çalışma kampına gönderme kararı alınmıştır. Onlara devrim karşıtı faaliyetler yürütmek, yaşadığı köydeki kolhoza maddi zararlar getirmek gibi asılsız suçlar takılmıştır [UBDA233: 452-453].

Repressiya Sovyet toplumunun demografik yapısını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Milyonlarca kişi repressiyaya uğrayarak ölüm cezasına çarptırılmış veya hapsedilmiş ya da sürgün edilmiştir. İstatistik bilgilere göre repressiyasının en yüksek seviyeye ulaştığı 1937-1938 *Büyük Terör* yıllarında NKVD⁶ makamları tarafından 1.575.259 kişi tutuklanmış, onların içinden 681.692 kişiye idam hükmü verilmiştir. Yani 1937-1938'de siyasi motifle mahkûm edilen her ikinci kişi kurşuna dizilmiştir. 1988 yılında yapılan SSCB KGB'nin bölgesel şubelerinin istatistik yorum verilerine göre 1918-1953 yılları arasında 4.308.487 kişi hapsedilerek onların 835.194'ü kurşuna vurulmuştur [wikipedia.org, 20.06.2015].

Kırgızistan'da Sovyet Baskı Siyasetinin Çocuklar Üzerindeki Etkisi

1920-1930'lardaki Sovyet sosyal dönüşüm projesi yeni sosyalist aileleri yaratmayı amaçlamıştır. Stalin, akrabalık bağı ile bağlı ve devlet düşmanı olarak gördüğü bütün insanların ortadan kaldırılması gerektiğini beyan etmiş bu sebeple baskı politikası devlet düşmanı olarak görülen kişilerin aile üyelerini ve çocuklarını doğrudan etkilemiştir. Bu sebeple Sovyet Güvenlik Teşkilatı, devlet düşmanının eşleri, çocukları, kardeşleri, anne babası, hatta eski eşlerine yönelik cezalandırmalar hakkında detaylı talimatları ortaya koymuştur [Golfo 2008: 91].

1937-1938'de repressiyaya maruz kalanların eşleri, hatta çocukları da baskıya uğramışlardır, repressiyaya uğrayanların tüm ailesi kayıta alınmış ve devamlı gözetim altında tutulmuştur. Komünist Parti Merkez Komitesi Politbüro'nun 5 Temmuz 1937'deki kararına göre vatan haini olarak tutuklanan sağcı Troçky ajan-sabotajcı örgüt üyelerinin "aktif antisovyet faaliyet yapmaya kabiliyetli" olarak görülen eşlerini 5-8 sene kamplara gönderilmesi meşrulaştırılmıştır. SSCB'de vatan hainlerinin eşleri için kamplar ve NKVD çocuk yurtları açılmıştır. Örneğin, 1938'de Kazakistan'ın Akmola vilayetinde özel ALJİR⁷ kampı kurulmuştur. Bu kampa hem Kazakistan'da hem Rusya'nın merkezi bölgelerinde repressiyaya uğrayanların hanımları, anneleri, kız kardeşleri gönderilmiştir. 1937-1938'de anne ve babaları hapsedilen 15 yaşına kadar olan çocuklar devlet çocuk yurtlarına yerleştirilmiştir. Sahipsiz kalan 1-3 yaş arası çocuklar Sağlık Bakanlığı'nın kreşlerine, 3-15 yaş arası çocuklar Eğitim Bakanlığı'nın çocuk yurtlarına gönderilmişlerdir. 15 yaşından büyük çocukların "sosyal yönden tehlikeli" olarak görülenler düzeltici emek kolonilerine veya "özel rejimdeki çocuk evlerine" gönderilmişlerdir. 1939 tarihi itibarıyla SSCB'de kreş ve çocuk yurtlarına 25.342 çocuk alınmıştır [kubanmemo.ru, 10.06.2015].

⁶ NKVD- Rusçadan *Narodnyy Komissariat Vnutrennih Del*. SSCB İç İşleri Halk Komiserliği. 1924-1946 yılları arasında suçla mücadele, kamu düzeni ve devlet güvenliğini korumak için SSCB devlet yönetiminin merkezi organının ismi.

⁷ ALJİR-Rusça kısaltılmış şekli, *Akmolinskiy Lager Jen İzmennikov Rodini*, Vatan Hainleri Eşlerinin Akmola kampı. 1938-1953 yılları arasında faaliyet yürüten Karaganda kampının özel kadın şubesi ve en büyük Sovyet kadinkampıydı. Kırgızistan'dan özel kadın kamplarına gönderilen kadınlar hakkında bilgiler bulunmamaktadır.

Görüşmeler sırasında aldığımız sözlü bilgilerin kanıtladığı gibi 1930'larda Kırgızistan dışına kulak olarak sürülenlerin çocukları Sovyet döneminde Kırgızistan'a tekrar döndüklerinden sonra eğitim kurumlarına girerken, işe başlarken, görevinden yükselme, yüksek Sovyet ve Komünist Parti makamlarında görev almada, Komünist Partiye üye olma gibi durumlarda her türlü engellerle karşılaşmışlardır. Kırgızistan'a döndükten sonra devlet tarafından devamlı takibe maruz kalan bazı kulak çocukları Çin'e kaçıp orada yaşamak zorunda kalmışlardır [K1 ve K2]. Örneğin, Asankul Alımbayev'in babası Osmonaali Bekiyev Ukrayna'dan Kırgızistan'a döndükten sonra Çüy bölgesindeki bir kolhozda çoban olarak çalışır. Başarılı bir çoban olduğundan 1952'de Kırgız SSC Yüksek Şurasına milletvekili adayı olarak gösterilir fakat kulak geçmişi olduğundan sonradan adaylığı iptal edilmiştir [K3]. 1929'da Rusya'nın Orenburg şehrine sürülen Ükü Alseitov'un oğlu Abdış Üküyev Sovyet döneminde Isık-Göl bölgesindeki ortaokulda yetenekli öğretmen olmasına rağmen geçmişinden dolayı orta okul müdürü olamamıştır [K4].

Ubaydulda Ümötaliyev ise çocukluğunda herkesin onlardan uzak durduğunu hatta aynı yaştaki çocukların "kulak çocuğu" diye onlarla oynamadıklarını belirtmektedir [K5]. Dedesi Ukrayna'ya sürülen Mariya Sultangaziyeva Çüy bölgesi Isık-Ata ilçesi Kara-Bulak köyünde yaşarken kulak çocuğu diye orta okuldan attıkları için başka bir köydeki akrabalarına gidip orada bulunan okulda okumak zorunda kalmıştır [Kokaysl vd. 2012: 204].

Ailesi ile beraber çocukluğunda Ukrayna'ya sürgün edilen Magrifa Rahimova üniversite 2. sınıfta okurken çok başarılı bir öğrenci olduğu halde "halk düşmanının kızı olduğu için" *"Komsomol"*⁸ üyeliği kabul edilmemiştir. Üniversiteden mezun olduktan sonra doktorayı da aynı sebeple kazanamayıp sonradan dışarıdan okumak zorunda kalmıştır. Sovyet döneminde Magrifa Rahimova'nın eşi Moskova'da yüksek devlet makamlarında çalışmış ve yurt dışına sık sık gidiyordu, ama Magrifa Rahimova'ya eşiyile beraber yurtdışına çıkma izni verilmemiştir [K6].

Hatta kulak çocuklarına evlenenler "zengin soyu ile evlenmiştir" diye toplum tarafından dışlanmıştır. 1950'li yıllarda "kulak kızı" Kastarkül Şabdaneliyeva'nın devlet makamlarında çalışan eşini "kulak kızıyla evlenmişsin" diye sık sık sorguya çekmişlerdir [K7]. Aynı şekilde Çolpon Kazakbayeva'nın eşi Abdıkayır Kazakbayev Sovyet döneminde Kırgız SSC kültür bakanı (1953-1959) ve Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri (1959-1963) gibi yüksek devlet görevlerinde çalışmıştır. O, eşinin "kulak kızı" olduğunun açığa çıkmasından hep korkmuştur, çünkü o devirdeki ideolojiye göre böyle olduğu bilinirse görevinden azledilecekti [K8].

1937-1938'de Kırgızistan'da tutuklanan "vatan hainlerinin" aile üyeleri, özellikle çocukları da aynı kulak çocukları gibi çeşitli kısıtlamalara tabi tutulmuşlardır. Abdikerim Sıdıkov 1933 yılında tutuklandıktan sonra Eğitim Enstitüsü I.sınıfta okuyan 18 yaşındaki kızı Nurjamal "halk düşmanının kızı" olduğundan okuldan çıkartılmıştır [Kurmanov vd. 1992: 170]. 1938 yılında "halk düşmanı" olarak tutuklanan Karakol-Narin bölgesel mahkeme başkanı Osmon Elebesov'un kızı Raya Osmonova anlatıyor: "*Babam tutuklandıktan sonra 7 kardeş kaldık. Okula girmede zorluk çektik, hiç bir okul bizi almadı. 4 ağabeyimin birisi de eğitim görmedi. 1948 yılında ben bir ablamın köyüne gidip orada ortaokul 6. sınıftan okumaya başladım. Fakat bir kış günü Şubat ayında beni okuldan attılar. Ağlayıp dışarı çıktığımda büyük harflerle "halk düşmanının kızına burada okumak yasaktır" diye okulun duvarına yazmışlar. Böylece o kış okuyamadım, bir sonraki sene başka köydeki bir okula gitmek zorunda kaldım"* [Osmonova 2004: 19].

⁸ *Komsomol*-Rusça *Kommunistichesky Soyuz Molodyozhi* kelimesinin kısaltmasıdır. Rusça tam adı Vsesoyuzny Leninskiy Kommunistichesky Soyuz Molodyozhi -Sovyetler Birliği Komünist PartisiGençlik Örgütünün adı ve bu örgüte üye olan kişi

Reprəsiya kurbanları gece yarısında tutuklanmışlar ve genellikle çok geçmeden idam edilmişlerdir, özellikle 1937-1938 operasyonları oldukça gizli bir şekilde yapılmıştır. Reprəsiyanın en üst seviyeye ulaştığı dönemde kurşunlananların ailelerine ve akrabalarına onların mektuplaşma hakkından mahrum edilerek 10, 20 veya 25 sene müddete sürgün kamplarına mahkûm edildiği yönünde yanlış bilgi verilmiştir. Bu uygulama 1939 senesinde SSCB NKVD'nin kararnameinde pekiştirilmiştir. Gerçekte onlar çoktan kurşunlanarak toplu mezarlara gömülmüşlerdi. Sovyet yetkililerinin odöndeki topluca tutuklama ve idam hakkında kararları SSCB'nin yıkıldığı 1990'lara kadar toplumda bilinmiyordu [Kuromiya 2007: 4].

Örneğin, dünyaca ünlü yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törökül Aytmatov'un 5 Kasım 1938 tarihli ölüme mahkum kararı uzun yıllar ailesi ve akrabalarından gizlenmiştir. Oysa T. Aytmatov'un eşi Nagima Aytmatova ise O'nun kaderini öğrenmek için ilgili makamlara bir kaç kere başvurmuştur. Ancak 22 Kasım 1939 tarihli NKVD tarafından verilen cevapta "Törökül Aytmatov on sene müddete uzak kampa sürgün edildi ve mektuplaşma hakkından mahrum edildi" resmi bilgisi verilmiştir [Aytmatova 2007: 167]. Eşi Nagima Aytmatova bu haberden sonra on sene beklemiş, ama on sene değil 20 sene arayıp ilgili makamlara dilekçe mektupları devamlı yazmasına rağmen hiç bir haber alamamıştır. Oysa T. Aytmatov daha 1938 tarihinde ölüme mahkum edilmiştir. 1991'de T. Aytmatov'un Ata Beyit'e gömülen 1938'de kurşunlananlar arasında olduğu tespit edilmiştir. Baskı siyasetinden Aytmatov'ların ailesi de zarar görmüştür, Aytmatov'un eşi ve çocukları iş bulmada zorluk çekmişlerdir. Oğlu İlgiz Aytmatov Talas bölgesindeki Pokrovka lisesini altın madalya ile tamamladığı halde "halk düşmanının çocuğuna altın madalya verilmez" diye madalya alacakların listesinden çıkartılmıştır. Cengiz Aytmatov Ziraat Enstitüsünde okurken üstün başarılı olduğu için çok prestijli sayılan Stalin bursu alıyordu. Ama enstitü yönetimine O'nun halk düşmanının oğlu olduğu hakkında ihbar dilekçesi geldiğinden yönetim Cengiz'e burs verme kararını iptal etmiştir. Cengiz ve İlgiz Aytmatovlar büyük başarı göstermelerine rağmen "halk düşmanının oğlu" oldukları sebebiyle doktora kabul edilmemişlerdir. Kız kardeşi Roza Aytmatova'ya da sınavı kazandığı halde Moskova'nın yükseköğretim kurumlarında okuma izni verilmemiştir [Aytmatova 2007: 161].

Ayırıcılık siyaseti reprəsiyaya uğrayanların çocuklarını kendi özgeçmişlerini gizlemelerine sebep olmuştur. Çoğu zaman onlar soyadını değiştirmek zorunda kalmışlardır. Eylül 1937'de tutuklanıp ölüme mahkum edilen Sovyet Kırgızistan'ının ilk yöneticisi A. Orozbekov'un ailesine bir ay içinde evi boşaltma emri verilmiştir. Kızı ve oğlunun okuduğu ilkokulda onlarla beraber okuyan arkadaşları "*siz halk düşmanı çocuğusunuz, sizinle okumak istemiyoruz*" dediklerinden okulu bırakmışlar. Ailece Fergana şehrine annesinin akrabalarına taşınmışlar ve çocukları soyadlarını değiştirmeye mecbur kalmışlardır... Orozbekov'un çocukları 1956 yılında babası aklanana kadar pasaport alamamışlardır. Hatta Özgörüş Orozbekov 1947 yılında Kadamcay kasabasında madencilik alanında kurtarıcı olarak çalışırken bir gün O'nu fabrika müdürü çağırarak "*sen halk düşmanının oğluymuşsun senden her türlü sabotajı beklense olur. 24 saat içinde işten git*" dediğini hatıralarında belirtmektedir [Abdikadirov 2009: 201-203].

1924-1926 yılları arasında Kırgızistan Vilayet Komitesi 2. sekreteri ve başkan yardımcısı olarak çalışan, 1938'de ölüme mahkûm edilen Düysönalı Babahanov'un kızı Külbara Duşenaliyeva Komünist Partiye üye olmada babasından dolayı engellerin olduğunu görüşmemiz sırasında belirtmiştir. Külbara Duşenaliyeva Komünist Parti üyeliğine üç kere başvurmuş ancak 1960 senesindeki üçüncü teşebbüsünde üyeliği kabul edilmiştir [K9].

Ünlü Kırgız alimi, dilci, edebiyatçı ve devlet adamı Kasım Tınistanov'un torunu Tendik Tınistanov'un anlattığına göre dedesi tutuklandıktan sonra en yakın akrabaları bile "*halk düşmanı*

nın akrabası' suçlamasından korkarak akrabalık bağlarını gizleyip Kasım Tıstanov'un ailesinden uzak durmuşlardır [Tıstanov 2004: 32].

1938'de Kırgız SSC, Halk Komiserler Kurulu başkanı B.İsakeev repressiyaya uğradıktan sonra Kazakistanlı eşi Muslima'yı 6 ay tutukuyorlar, hapis süresinin ardından eşi ve kızını "*halk düşmanının ailesi*" iftirasıyla Almatı'daki iki odalı evden kovup çıkartıyorlar. Gidecek yerleri olmayan anne ve kızı merdivenlerin altında uyuyarak gün geçiriyorlar. Muslima vefat ettikten sonra kızı Larisa İsakeeva çocuk yurdunda yetişmiştir [İsakeeva 2009: 7]. Aynı şekilde ilk Kırgız tarihçisi Belek Soltonoyev'in kızı Nuriya Belekova Eylül 1937'de babası tutuklandıktan sonra annesi ve kardeşleriyle mağarada yaşadıklarını belirtmektedir [Belekova 2003: 38].

Sonuç

Sovyet idaresi kendi amaçlarını gerçekleştirmek uğruna çoğunlukla güç kullanmıştır. 1920'li yılların sonu-1930'lu yılların başında tarımı kolhozlaştırma ve sanayileşmenin başlatılması ve Stalin'in şahsi yönetiminin pekiştirilmesi ile SSCB çapında repressiya hareketleri güçlendirilmiş ve yaygınlaşmıştır. Repressiya hareketinin icraası ve motifleri tüm SSCB'de olduğu gibi Sovyet Kırgızistan'ı için de aynıdır. SSCB'de Sovyet yönetiminin kurulmasından itibaren uygulanan siyasi repressiyalar toplum ve devlet hayatı için ciddi olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Sanayide, maden ocaklarında çalışan teknik elemanlar, orduda görev alan asker adamları, üst düzey devlet, eğitim ve kültür makamlarında çalışan yönetici, aydın kesimden sıradan işçi, köylü, kolhozcu, küçük tüccarlara kadar yüz binlerce kişi repressiyaya maruz kalmışlardır. 1937-1938'de ise alim, yazar sanatçı, idareci, dahil Kırgız milli aydın sınıfı idam veya çalışma kamplarında yok etme suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Komünist ideolojiye tüm gönlüyle inanan Komünist Parti üyeleri de repressiya makinesinden kurtulamamışlardır.

1937-1938 yıllarındaki repressiya toplumda korku havası, çaresizlik, iki yüzlülük, casusluk yaratmış, her yerde "halk düşmanları" ve "ajanlar" aranmıştır. Böylece SSCB'deki kütle siyasi repressiyalar ülkede zalim totaliter rejimin oluşumunu tamamlamıştır. Terör toplumda insanları itaat altında tutan ve direniş olasılığını yok eden korku yaratan araca dönüşmüştür. Bolşevikler bir çok siyasi, ekonomik, sosyal, ulusal, kültürel ve diğer sorunları terör yardımıyla çözmüşlerdir. Yukarıda belirttiğimiz gibi repressiyaya uğrayanların çocuklarının mutlu bir çocukluk dönemi de bu baskı siyasetine kurban gitmiştir. Baskı politikası ailelerin hayatında olumsuz izler bırakmıştır. Yetişkin hayatlarında da uzun yıllar boyunca ciddi bir siyasi ekonomik, sosyal ve manevi yönden ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Kuruşçev döneminde, özellikle 1956 Sovyetler Birliği Komünist Partisinin XX. kongresinden sonra repressiyaya uğrayanlar ve aile üyelerinin büyük çoğunluğu aklanmıştır.

KAYNAKÇA

a) Arşiv belgeleri

- 📖 Kırgızistan Cumhuriyeti Siyasi Belgeler Merkez Devlet Arşivi (KC SB MDA), fon. 10, liste. 1, 97. Ve 363. dosyalar.
- 📖 Kırgızistan Cumhuriyeti Merkez Devlet Arşivi (KC MDA), fon. 21, liste. 15, dosya. 39.
- 📖 Oş Bölgesel Devlet Arşivi, (OBDA) fon. 1, liste 1, dosya. 192.
- 📖 Ukrayna Kherson Bölgesi Devlet Arşivi (UKBDA), fon. 4033, liste. 5, dosya. 233.

b) Eserler

- 📖 *Abdikadir Orozbekov-Kırgızstandın Birinçi cana Çıgaan Mamleket Başçısı* [2009]. Ed. K. ABDİKADİROV, Bişkek: Biyiktik.
- 📖 AYTMATOVA Roza [2007]. *Tarıhtın Aktay Baraktarı*, Bişkek: Biyiktik.
- 📖 BABEROWSKI Jörg [2014]. *Vijennaya Zemlya Stalinskoe Tsarstvo Nasiliya*, (Almancadan Rusçaya çeviren L. Pantina), Moskova: Politiçeskaya Entsiklopediya.
- 📖 GOLFO Alexopoulos [2008], "Stalin and the Politics of Kinship: Practices of Collective Punishment, 1920s-1940s", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 50, No. 1, (Jan., 2008), pp. 91-117.
- 📖 KOKAYSL P.-USMANOV A. [2012]. *İstoriya Kırgızstana Glazami Oçevıdtsev*, Praha: Nostalgie.
- 📖 KURMANOV Z.-PLOSKIĖ V.-BEGALİYEV S.-NOGOYBAYEVA Ç.-SOROKİNA Z. [1992]. *Abdikerim Sıdkov-Natsiyonalnıy Lider*, Bişkek: Kırgızstan.
- 📖 KUROMIYA Hiroaki [2007]. *The voices of the Dead: Stalin's Great Terror in the 1930s*, New Haven and London: Yale University Press.
- 📖 KUROMIYA Hiroaki [2013]. "Overview of the Great Purge", *Perspectives on Modern World History, Stalin's Great Purge*, (Ed. Noah Berlatsky), Michigan: Greenhaven.
- 📖 *The Littlest Enemies. Children in the Shadow of the GULAG* [2008]. Translated and edited by D. HOFFMAN, Bloomington: Indiana University.

c) Süreli yayınlarda makaleler ve internet siteleri

- 📖 Belekova Nuriya, "Billimdü Ölsö Kagazda Atı Kalaar", (yazar C. Dıykanova), *Erkin-Too gazetesı*, sayı 38, 2003.
- 📖 İsaakeva Larisa "İsaakev'din Tarıhıy İrbiti Kaçan Kelet?" (yazar Keldibek Nazırov), *Agım gazetesı*, sayı 7, 2009.
- 📖 Osmonova Raya, "Menin Bağımdı Khrushchev Açkarı", (yazar Mamat Sabırov), *Agım gazetesı*, sayı 19, 2004.
- 📖 Tınıstanov Tendik, "Atadan Kalgan TuyaK", Kasım Tınıstanov'un torunu. (yazar C. İsabayeve), *Kırgız Tuusu gazetesı*, sayı 32, 2004.
- 📖 <http://www.kubanmemo.ru>, 10.06.2015
- 📖 <https://ru.wikipedia.org>, 20.06.2015

d) Kaynak Kişi Listesi

- 📖 K1. İsa Umarov, 1926 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 09.09.2008, Isık-Göl bölgesi.
- 📖 K2. Tokoybek Alımkulov, 1935 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 09.09.2008, Isık-Göl bölgesi.
- 📖 K3. Asankul Alımbayev, 1927 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 22.03.2006, Bişkek.
- 📖 K4. Toktogul Saadaşov, 1942 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 08.09.2008, Isık-Göl bölgesi.
- 📖 K5. Ubaydulda Ümötaliyev, Görüşme tarihi ve yeri: 20.03.2007, Narın bölgesi.
- 📖 K6. Magrifa Rahimova, 1929 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 10.03.2007, Bişkek.
- 📖 K7. Kastarkül Şabdaneliyeva, 1929 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 04.12.2006, Bişkek.
- 📖 K8. Çolpon Kazakbayeva, 1926 doğumlu. Görüşme tarihi ve yeri: 10.09.2006, Bişkek.
- 📖 K9. Külbara Duşenalıyeva, 1924 doğumlu. Görüşme tarih ve yeri: 08.08.2008, Bişkek.